

Valamo i Ladoga på Agricolas tid

En granskning av bilden av klostret utgående från texten ”Beskrivning av Valamo kloster”

1500-talet var gränskrigens tid och biskopen i Åbo Mikael Agricola reste själv till Moskva år 1557 med en av Gustav Vasa utsedd delegation för att mäkla fred. Den diplomatiska uppgiften blev dock Agricolas sista. Han dog på återresan och blev med all sannolikhet begravd i Viborg. Klostren var under senmedeltiden viktiga centralorter i gränstrakterna såväl strategiskt som ideologiskt. De byggdes flitigt särskilt under 1300- och 1400-talen, då den hesykastiska rörelsen, som tog avstånd från de rika stadsklostren och betonade enskild tävlan, fick många munkar från Moskva och Novgorod att ta sig till de nordliga och östliga ödemarkerna för att grunda nya kloster.¹ Man har länge tvistat om grundläggningstidpunkten för Valamo kloster. I klostrets egen tradition är händelsen förlagd så långt tillbaka som till 900-talet och därmed har man skapat en ideologisk bas för grundläggningen. Enligt rådande åsikter anses det numera sannolikt att det skedde vid den sistnämnda tidpunkten; troligen var Valamo en av de nämnda frukterna av den tidigare nämnda vågen av ”klosterkolonisation”. Trots allt är klostret enligt skattelängderna på 1500-talet, med all sin jordegendom ett relativt rikt kloster.² Då blomstrade även de övriga klostren i nordvästra Ryssland, så som Konevits i Ladoga och Solovetsk vid Vita havet. Det sistnämnda klostret gynnades framför allt av ett gott läge invid den viktigaste handelsleden från Moskvaområdet till Ishavet, medan Valamo och Konevits låg mer perifert.

De ökade gränskrigen och oroligheterna pressade dock på gränstrakterna. Valamo blev från och med slutet av 1500-talet ständigt utsatt för bränder och härjningar och slutligen lades klostret i ruiner då hela området i början av 1600-talet blev svenskt. Klostret grundades på nytt cirka hundra år senare, då Peter den store återerövrade området. Valamo byggdes ivrigt upp och brödernas antal ökade så småningom. Läget i närheten av den nya huvudstaden S:t Petersburg visade sig vara mycket nyttigt för Valamo. Under loppet av 1800-talet blev klostret dessutom ett av de kejsrerliga kretsarnas ”representationskloster”, och även ett populärt vallfarts- och resmål. Klostret besöktes

av bl.a. Alexander I, vars besök ledde till att Sergej och Herman, som hedras som klostrets grundare, äntligen fogades till den nationella helgonkalendern.³ Donationer av de rika invånarna i S:t Petersburg var ett välkommet tillägg till klostrets kassa, vilket även syntes bl.a. som omfattande byggnadsprojekt. Valamo hann även vara en del av det självständiga Finland, tills munkarna evakuerades i samband med Fortsättningskriget 1944 och verksamheten förlades till Heinävesi, där klostret Nya Valamo sedermera varit beläget. Valamo i Ladoga nygrundades år 1989 och numera finns där ett par hundra munkar. Även pilgrimerna och turisterna har ånyo hittat Valamo kloster och skärgården.

Att spåra bilder istället för fakta

Bristen på källmaterial har inverkat på forskningen av Valamo klostrets historia. En orsak till det klena källäget är att klostret legat på ett oroligt område – en annan orsak är att källorna är motstridiga sinsemellan. Bristen på så kallade historiska fakta har erbjudit en fruktbar jord för en djungel, som bildats av både muntlig tradition, myter, lokala legender och historieskrivningen som strävar till vetenskaplighet. Särskilt under 1800-talet ville man ivrigt reda ut och skriva Valamos historia – i bakgrunden ses de nationalromantiska strömningarna och närheten till S:t Petersburg. Förutom de få omnämnandena i text och de dunkla muntliga uppgifterna finns falska ”medeltida” källor med i bilden. Att använda dessa blev snart gängse i den populärhistoriska litteraturen. De går att spåra till A. I. Sulakadzev, som i början av 1800-talet skrev ett sammandrag av klostrets historia. Sulakadzev var amatörhistoriker och samlare.⁴

Än idag präglas klostrets image av de uppfattningar som formades under 1800-talet gällande Valamos tidiga skeden. Man kan tala om klostrets historiska eller – litet beroende på synvinkeln – historiografiska bild. Då man forskar i bilder och hur de uppkommer fokuserar man inte på att söka efter historiska fakta, utan man dryftar hurudan bild texten eller någon annan källa ger av det ämne som presenteras, och vad bilden å sin sida kan berätta om sin tids ideer, värderingar och världsbild. Utgångspunkten är tanken att den historiska källan – till exempel en text eller en bild – alltid är någons subjektiva produkt, en relik som uppkommit till följd av verksamhet i det förgångna. Kunskaperna om historien har inte uppkommit ur intet utan de är ett sätt att visa vissa fakta och händelser som någon valt. I bildforskning försöker man därför utreda kontakten mellan källan och ämnet genom att fråga var den är producerad, av vem och varför. Med hjälp av dessa frågor strävar man till att gestalta tankevärlden som finns bakom källan. Man bör naturligtvis akta sig för att göra övertolkningar och dra anakronistiska slutsatser, fastän forskaren själv likaledes är ett subjektivt filter i samma mån som den som producerat källan.⁵

Fastän den historiska bilden av Valamo i stort sett ser ut att vara en ganska

sen produkt, fokuserar jag mig här på att granska den bild som ges i en text från 1500-talet. Det rör sig om texten *Skazanie o Valaamskom monastyrje* (Beskrivning över Valamo kloster), vars enda kända exemplar hittades i slutet av 1980-talet i Moskva bland handskrifter rörande kyrkomusik. Det förblir en gåta varför texten hamnade i denna samling, som donerats av en privat samlare, men det bevarades i det dolda trots att man från och med 1800-talet ivrigt sökte material om Valamo i arkiv och museer. Texten redigerades för tryck av Natalia Ohotina-Lind, som ansåg att den härstammar från 1560- eller 1570-talet. Dateringen gör ”Beskrivningen” till den äldsta texten om själva Valamo.⁶

En samtida beskrivning av Moskas makt

”Beskrivningens” hela titel i översättning lyder ”Kort beskrivning över det ärevördiga, Gudfruktiga, till Guds och Vår Frälsare Jesu Kristi uppståndelses ära grundade klostret i Valamo; och beskrivning över de Heliga fäderna Sergej och Herman, klostrets grundare, och flyttningen av deras heliga relikier.” I början av texten finns en detaljerad och poetisk utredning över miljön i Valamo skärgård. Därefter följer ett stycke som dryftar ursprunget till namnet Valamo – det förknippas med det forna Israel – samt legenden, enligt vilken aposteln Andreas har besökt platsen och välsignat ön för ett kloster.⁷ Klostrets grundande dateras till ärkebiskopens av Novgorod, Ioann II: s tid, vilket betyder att det skulle ha skett mellan åren 1388 och 1415. I ”Beskrivningen” är grundandet ett förvånansvärt krigiskt tilltag. Enligt texten bad munken Sergej hjälp av ärkebiskopen av Novgorod för att besegra de tschudiska hedningarna, som bebodde orten. Både ärkebiskopen och stadens världsliga elit understödde grundandet och Sergej fick såväl finansiell som militär hjälp. Hedningarna på ön döptes med tvång, dödades eller drevs iväg, och man kunde inleda klostrets byggande.⁸

Efter beskrivningen över grundandet presenterar texten bland annat Sergejs klosterregel, som betonade enkelhet och jämlikhet mellan invånarna såväl gällande mat som kläder.⁹ Med i texten finns även en beskrivning som betonar klosterlivets asketism samt en förteckning över andra klostergrundare, som hade tävlat med varandra i Valamo.¹⁰ Två händelser är centrala då man beskriver Valamos historia. Den första behandlar Sergejs brytning med ett brödraskap, som ”förförts av djävulen”. Följden var att klostrets förföljda ledare Sergej först blev eremit och sedan flyttade till Novgorod. Munken Herman blev hans lärjunge.¹¹ Den andra händelsen – som blir hela textens kärna – är berättelsen om hur Sergejs kropp fördes från Novgorod till Valamo, där han begravdes på nytt tillsammans med Hermans kropp.¹² Därefter beskrivs tre underverk som Sergej och Herman givit upphov till.¹³ Då man försöker sig på att analysera texten ur bildforskningens synvinkel bör man veta något om

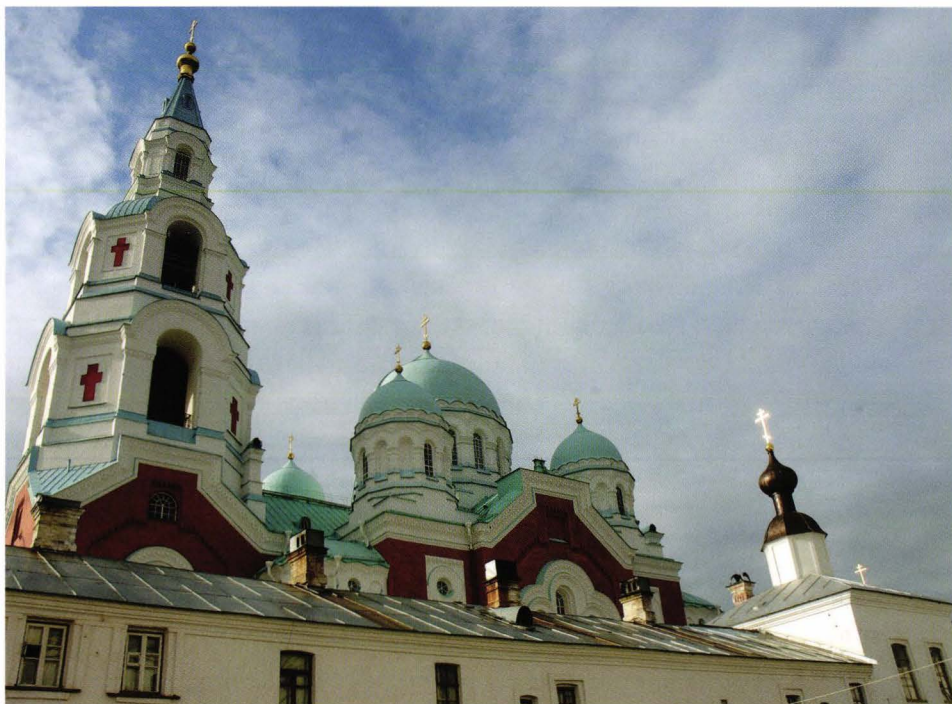
hur texten tillkommit och dess bakgrund. Eftersom det rör sig om ett verk med femhundra år på nacken, måste man långt stöda sig på gissningar och spekulationer.

Från vilken tid härstammar så ”Beskrivningen”? I korthet kan man gestalta textens uppkomsttid – 1500-talets tredje fjärdedel – som en tid då Moskvas makt hade vuxit till sin blomstring. Exempelvis furstendömet Novgorod hade införlivats med Moskva redan år 1478. Ivan IV (1533–1584) hade krönt till tsar över hela Ryssland år 1547. Bakom kröningen låg metropoliten Makarij, under vars ledning man idogt stärkte Moskvas världsliga och kyrkliga makt. Gamla texter skrevs om för att motsvara tidens behov, vilket innebar att man i praktiken skrupelfritt fogade positiva nyanser till förmån för Moskva i handskriftskopierna. Genom att göra texterna ”moskvavänliga” strävade man till att skapa mytiska och historiska rötter för furstendömetets maktposition – ända till antikens Rom.¹⁴

Vid mitten av seklet kanoniserade man vid kyrkomötena ett stort antal nya helgon, som likväl hade en ideologisk uppgift att stärka både den kyrkliga och den världsliga makten. Det faktum att politik och religion knappt gick att skilja från varandra speglades bland annat i den långa och svåra tvisten om huruvida klostren hade rätt att äga jord. Olika kätterska rörelser vållade också kyrkan huvudbry – inklusive de katolska och protestantiska influenserna som flöt in från väst. Gällande utrikespolitiken hade Moskva ständiga problem med gränserna mot bl.a. Litauen och Sverige. ”Beskrivningens” författares namn, ställning och bakgrund har på medeltida vis förblivit okända; man hade inte för vana att signera texterna. Utgående från ordvalet kan han inte ha varit invånare i Valamo. Uppenbarligen hade han ändå besökt klostret och kände det väl, vilket ses bland annat i den detaljerade beskrivningen av naturmiljön. Författaren verkar också ha varit en mycket lärd man och god skribent. Natalia Ohotina-Lind, som forskat kring ”Beskrivningen” anser att det är möjligt att någon person i kretsen kring ärkebiskopen av Novgorod kunde vara textens upphovsman.¹⁵ Det är även värt att notera att man endast känner till en kopia av ”Beskrivningen”. Det ger en handvisning om att texten inte har spridits särskilt långt ens under sin tillkomsttid. Man har inte heller påträffat influenser av den i andra texter från samma tid.

En legitimering av klostrets existens eller en bas för helgonkulten?

Varför såg ”Beskrivningen” dagens ljus? Vilka kunde vara skribentens motiv då han började bearbeta texten om Valamo och dess historia? Det är ofta problematiskt att sortera medeltida texter i genrer och det leder lätt till att den

Av Valamos första byggnader återstår inga spår. Klosters nuvarande huvudkyrka stod färdig på 1890-talet. Foto: Kati Parppei.

som utför sorteringen fastnar i en anakronistisk snarskog, men det är ändå möjligt att gestalta några olika typer av texter. Genom dem kan man skissera upp till vilket bruk texten eventuellt skrevs. I ”Beskrivningen” finns drag av både legender och så kallade historiska berättelser, men den representerar inte någondera av dessa i sin renaste form. Man kan bland annat notera att man inte strävat till att fylla ut Sergejs och Hermans legender med stereotypa tillägg, vilket å sin sida är typiskt för egentliga hagiografiska texter.¹⁶ Ohotina-Lind argumenterar även för att beskrivningar över klostergrundanden är en egen typ av texter. Meningen med en beskrivning över ett klostergrundande var att ära själva klostret, inte egentligen dess grundare eller exempelvis undergörande ikoner. Tanken kunde vara att man genom att betona klostrets auktoritet och rätt att existera försökte avvärja möjliga hot. Ofta beskrivs någon ärorik gestalt i bakgrunden till grundläggandet, så som en mäktig furste.¹⁷ I ”Beskrivningen” fall växte klostrets betydelse av att ärkebiskopen i Novgorod och de världsliga herrarna, lade sig i grundläggandet av Valamo och sålunda gjorde det hela till en politisk fråga. Det kan vara fullt möjligt att grundandet skedde just så som ”Beskrivningen” ger vid handen – ifall man inte finner nya källor.¹⁸

Ur bildforskningens synvinkel är det ändå fråga om en intressant detalj.

Att man betonar den kan till exempel beskriva den press, som på 1500-talet riktades mot klostrens rätt att äga jord. Det är även intressant att "Beskrivningen" – i motsats till andra källor – beskriver Efrem och Sergej som de första munkarna som bosatte sig där. Den förstnämnda fortsatte snart sin resa och grundade sedermera Perekomskijs kloster. Vad kunde detta betyda? Det är inte omöjligt att Efrem av Perekomskij verkligen skulle ha deltagit i grundandet av Valamo. Övriga källor, så som Efrems stereotypa, historiskt mycket tvivelaktiga levnadsteckning, kan inte sprida mer ljus över frågan. Fakta eller ej, Efrems närvaro i "Beskrivningen" kunde återigen vara bara ett sätt att betona klostrets betydelse. Efrem kanoniserades vid kyrkomötet år 1549 där metropoliten Makarij stod värd, varför man kan anta att Efrem hade mera ideologisk pondus än Sergej och Herman. Å andra sidan kan man dryfta huruvida orsaken till att "Beskrivningen" förblivit relativt okänd var, att kulten av grundläggarna Sergej och Herman höll på att stabilisera sig med god fart. Man ville inte rubba denna situation genom att sprida texten, där äran för grundläggandet skulle delas med grundaren av ett annat kloster.¹⁹

Man kan också vända konstellationen till det motsatta: Heikki Kirkinen har ansett att hela "Beskrivningen" skulle kunna vara skriven framförallt för att glorifiera bilden av Efrem genom att länka honom till det mer kända och stora Valamo i stället för till Perekomskijs kloster. Därför kan man inte på något vis förlita sig på textens fakta.²⁰ Det går otvivelaktigt att urskilja en motstridighet i texten, varför Ohotina-Lind anser att "Beskrivningen" närmast var i klostrets eget, flitiga bruk. Men Efrem skiner med sin frånvaro i den historiska traditionen kring Valamo trots att han har en central roll i texten. Valamos ställning stärks även genom "Beskrivningens" bild av hur aposteln Andreas under sina resor besökte ön Valamo och profeterade om att två kloster skulle grundas vid Ladoga, Valamo och Konevits. Samtidigt skapar den på sätt och vis en legitimering till att fördriva hedningarna genom att visa att platsen redan i förväg anvisats för och helgats till klostret, fastän man enligt det medeltida tänkesättet redan i sig självt genom missionen att sprida kristendomen legitimerade att ön "rensades". Bakgrunden till legenden om Andreas finns i de grekiska, apokryfiska texterna från 500–600-talen, enligt vilka aposteln reste bland annat till Trakien och till Svarta havets stränder. I interpolationerna dvs. fortsättningarna, som senare producerats i de slaviska områdena, har Andreas resor utsträckts till bland annat Kiev och Novgorod. Härifrån var det inte lång väg till Valamo.²¹

Legenderna om aposteln välsignelse har ända till nutiden utgjort en viktig del av den mytisk-historiska bilden av Valamo. Moskvas roll i "Beskrivningen" är väldigt synlig, vilket inte är så överraskande med tanke på den medvetna inriktningen på Moskva i textproduktionen på 1400-talet. Texterna som producerats i kyrkans och klostrens sfär brukade betona Moskvas roll som

Författaren till "Beskrivningen" skrev även om Valamos skärgård och natur i texten. Foto: Kati Parppei.

beskyddare av kristenheten. I "Beskrivningen" ligger tyngdpunkten mycket tydligt på utredningen av förflyttningen av Sergejs kropp tillbaka till Valamo. Författaren placerar händelsen till omkring år 1550 och beskriver noggrant hur beslutet fortskred hierarkiskt. Händelsekedjan börjar med att igumenen Pimen i Valamo kloster – på uppmaning av helgonet själv – ville flytta Sergejs kvarlevor från Novgorod till Valamo. Han bad om lov till detta av ärkebiskop Feodosij, som förstod tilltagets betydelse och gav Pimen ett brev som skulle föras till metropoliten av Moskva, Makarij. mDenna frågar å sin sida råd av tsaren Ivan, som uppmanade till att ge lov om förflyttningen. Pimen reste tillbaka till Novgorod och Sergejs kvarlevor förflyttades till Valamo och begravdes högtidligt tillsammans med Herman.²²

Ingenstans i källmaterialet står att finna ett omnämnande av fallet, vilket intem utesluter att det möjligen skulle ha skett på ovanstående vis. Att betona det kyrkliga protokollet i texten kan ändå vara rent betonande av Moskvas makt. En intressant detalj är exempelvis att "Beskrivningen" skrevs under samma tid som tsar Ivan misstänkte ärkebiskopen i Novgorod för att konspirera emot honom och straffade hela staden med blodiga följder.²³ Har skribenten i sin text kanske velat betona Novgorod som trogen Moskvas kyrkliga och världsliga auktoritet?

Då man granskar "Beskrivningen" i sin egen tids perspektiv, kvarstår ännu ett alternativ. Kanske den huvudsakliga meningen med texten var att skapa

en enhetlig, skriftlig grund för Sergejs och Hermans helgonkult, som började utvecklas på allvar först vid mitten av 1500-talet. Man känner nämligen inte till omnämningen av Sergej och Herman från tidigare perioder. Tanken kunde få understöd av bland annat att grundläggarna av en eller annan orsak inte kanoniserades vid kyrkomötet vid mitten av 1500-talet, fastän Valamo redan då var ett relativt berömt och rikt kloster, och fastän man lade till en mängd andra grundläggare av mer avlägsna kloster till helgonkalendern. Ifall uppgifterna i ”Beskrivningen” verkligen håller sträck gällande Sergejs avfärd och den första tidens osämja, känns det mycket möjligt att man även började skapa en enhetlig kult av grundläggarna och stärka den först vid denna tidpunkt.

Måhända har författaren till ”Beskrivningen” strävat efter att också presentera klostrets oklara – och i någon man pinsamma – tidiga skeden i ett sådant ljus som, genom att betona Sergejs ödmjuka uppoffring då han lämnade det besvärliga klostret, kunde vända händelserna till förmån för en kult i utveckling. Detta alternativ kunde förklara många ting, så som varför förflyttningen av Sergejs kropp från Novgorod till Valamo får en central roll i texten. Även Efrems gestalt blir mer förståelig: ifall han verkligen var med bland de första munkarna i Valamo, var han naturligtvis värd att nämnas som helgon och en berömd person, men på grund av att han redan hade fogats till ett annat kloster kunde man inte ”officiellt” göra honom till en av de heliga klostergrundarna i Valamo. Å andra sidan kunde tillfogandet av den mystiske Herman till kulten kring grundläggningen kompensera och förminska de besvärliga skedena under Sergejs tid som ledare för klostret. Man behövde inte leta länge efter en modell för en dubbelkult: som exempel på andra kombinationer av två heliga inom den ortodoxa kyrkan finns bland annat Kirillos och Metodius, Floros och Lauros, Boris och Gleb samt i ett annat kloster i sydvästra Ryssland, grundarna till klostret Solovetsk, de heliga Sosima och Savvatij, för att nu inte nämna sådana allmänkristna gestalter som Petrus och Paulus.²⁴

En förvånande detalj är den obetydliga mängd underverk som nämns i ”Beskrivningen” – författaren nämner endast tre, fastän han gudfruktigt konstaterar att det skett många under. Deras betydelse för kanoniserandet är dock väsentlig.²⁵ Detta kunde dock förklaras genom att kulten ännu inte fått fotfäste då texten författats. Det kunde helt enkelt fortfarande vara kient med rapporterade under. Man kan förvisso fråga sig varför Sergej och Herman inte har fått en typisk hagiografi dvs. helgonlegend, ifall man ville skapa en skriftlig bas för deras kult som klostergrundare. Varför har man däremot skrivit ”Beskrivning över Valamo kloster”? Ett möjligt svar kunde stå att finna i Valamos ställning på 1500-talet. I ljuset av källorna hade klostret redan en stabil ställning och var troligen redan ett berömt kloster, varför det kunde ha tätt sig naturligt att utnyttja platsens rykte för att lyfta fram en kult av grundläggarna. I de flesta fall skulle motsatt praxis ha använts – grundarnas heliga status skulle ha

Legenden om aposteln Andreas besök är en del av den mytisk-historiska bilden av Valamo. Ovanför klostrets huvudport finns en mosaikikon föreställande Andreas. Foto: Kati Parppe.

stärkt klostrets rykte.

Även det faktum att det endast bevarats en enda kopia av "Beskrivningen" – och att texten troligen inte påverkat andra texter – har väckt förvåning och man har ställt sig tvivlande till att texten kan gå att lita på.²⁶ Ohotina- Lind föreslår att en förklaring kunde vara att den är skriven för klostrets eget bruk,²⁷ vilket ändå inte känns så konstigt ifall man tar hänsyn till textens informativa karaktär och sinne för detaljer. Snarare kunde svaret på gåtan helt enkelt stå att finna i att "Beskrivningen", som författats på 1560–1570-talet inte hade möjlighet att spridas så vida omkring. Valamo blev ju plundrat under gränskrigen från och med 1570-talet. Klostret ödelades för så länge som hundra år 1611, så förhållandena var föga fruktbara för att skapa en stabil kult av grundläggarna och för de texter som förstärkte denna. Valamo klostrets munkar som placerats i andra kloster upprätthöll och förmedlade eventuellt något av traditionerna och den muntliga kunskapen från Valamo,²⁸ men detaljerna kring kulten av grundläggarna, som höll på att utvecklas, kunde lätt ha försvunnit. Då man grundade klostret på nytt var man kanske därför tvungen att i praktiken börja skapa legenderna från början. Vilken bakgrund och vilka intentioner den okände författaren till "Beskrivningen" än hade, så betonar den bild

han målat upp av ett 1500-talskloster i gränstrakterna de svåra naturförhållandena och förhållandet mellan de sinsemellan tävlande heliga personerna, som avstått från det världsliga. Valamos skärgård presenteras som en i förväg utsedd, helig plats för klostret. Klostergrundandet beskrivs ha haft både den kyrkliga och den världsliga elitens stöd. Valamos band till Novgorod förs fram, men det i samtidens texter typiska sättet att betona Moskva framstår som dominerande. Författaren beskriver också Valamo som en centralpunkt för kristnandet av Karelen, i ett område där många klostergrundare tävlade sinsemellan. Till dessa delar är ”Beskrivningen” relativt stereotypisk och en idealiserande beskrivning över ett ödemarks kloster i medeltida stil. Valamos helighet koncentreras i ”Beskrivningen” till Sergej och Herman, som ges äran för klostrets grundläggande. Deras gestalter och bakgrund förblir dock ganska långt höljda i dunkel, vilket inte är så typiskt gällande heliga personer. Den detaljerade beskrivningen och relativa avsaknaden av förskönande element i fråga om händelserna, samt det att grundläggarnas gestalter inte försetts med hagiografiska klichéer, kunde således ge vid handen att ”Beskrivningen” åtminstone delvis presenterar händelserna så som de inträffade. Oavsett graden av historisk trovärdighet belyser ”Beskrivning över Valamo kloster” dock den ortodoxa världen och världsbilden under andra hälften av 1500-talet.

Källor och litteratur

Otryckta

”Opyt drevnej i novoj letopisi Valaamskogo monastyrja”. XII: 360, 360a, 360b. 1822. Nya Valamos bibliotek.

Tryckta

- de Anna, Luigi G. 1997: ”Kuvatutkimuksen käyttö tekstianalysissä.” Kuparinen, Eero (toim.): *Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin*. Turun yliopiston historian laitos, julkaisuja n:o 43. Turku.
- Boulding, Kenneth 1959: *The Image*. The University of Michigan Press. New York.
- Černjakova, Irina 1994: *Valamon luostarin maanomistus 1400-luvun lopusta 1700-luvun alkuun. Te menitte asumaan meren saareen... Tutkimuksia Valamon luostarista*. Valamon luostarin julkaisuja 1. Varkaus.
- Čičurov, I. S. 1990: *”Hoždenie apostola Andreja” v vizantiskoj i drevnerusskoj cerkovno-ideologičeskoj tradicii. Cerkov obščestvo I gosudarstvo v feodalnoj Rossii*. Moskva “Nauka”.
- Crummey, Robert 1987: *The Formation of Muscovy 1304-1613. Longman History of Russia*. Longman Group. Singapore.
- Dvornik, Francis 1958: *The Idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*. Harvard University Press. Cambridge.
- Fält, Olavi K. 1982: *Eksotismista realismiin. Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Rovaniemi.

- Golubinskij, E. 1902: *Istorija kanonizacii svjatyh v russkoj cerkvi*.
- Heikkilä, Tuomas 2000: ”Pyhimyselämäkerrat hengenmiesten aseina”, Heinonen, Meri (toim.) *Ikuisuuden odotus – uskonto keskiajan kulttuurissa*. Gaudeamus: Tampere.
- Ingham, Norman W 1991.: “On Historical Truth and Hagiographical Truth: Saint Feodosii’s Mother”, *Russian History/Histoire Russe*, 18, No. 2/1991.
- Isoaho, Mari 2006: *The Image of Aleksandr Nevskij in Medieval Russia – Warrior and Saint. The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD. Peoples. Economies and Cultures*. Brill. Leiden.
- Kilpeläinen, Hannu 2000: *Valamo – karjalaisten luostari?* Suomalaisen kirjallisuuden seura. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Kirkinen, Heikki 2005: “The Founding of the Valamo Monastery: When, How and by Whom”, *Ortodoksia* 44, 1995. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi.
- Kolyčeva, E. I. 2002: *Pravoslavnye monastyri vtoroj poloviny XV-XVI veka. Monašestvo i monastyri v Rossii XI-XX veka. Istoričeskie očerki*. Rossijskaja Akademija Nauk, Institut rossijskoj istorii. ”Nauka”. Moskva.
- Korpela, Jukka 2004: *Viiipurin linnaläänin synty. Viiipurin läänin historia II*. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Laurentievskaja letopis. Polnoe sobranie russkikh letopisei, tom I*. Sankt Peterburg 1846.
- Lihačev, D.S. 1967: *Poetika drevnerusskoj literatury*. Izdatelstvo ”Nauka”. Leningrad.
- Lind, John 2001: “The Russian Testament of King Magnus Eriksson – A Hagiographic Text?” Bisgaard, Lars, Jensen, Carsten Selch, Jensen, Kurt Villads & Lind, John (ed.) *Medieval Spirituality in Scandinavia and Europe. A Collection of Essays in Honour of Tore Nyberg*. Odense University Press. Gylling.
- Miller, David B. 1994: “Creating Legitimacy: Ritual, Ideology, and Power in Sixteenth-Century Russia.” *Russian History/Histoire Russe*, 21, No. 3/1994.
- Ohotina, Natalia 1993: “The Tale of the Valamo Monastery.” *Ortodoksia* 42. Ortodoksisen pappien liitto ja Helsingin yliopiston ortodoksian ja Itä-Euroopan kirkkojen tutkimuksen laitos. Kuopio.
- Ohotina-Lind, Natalia 1994: *Drevnerusskie skazanija o monastirjah XV-XVII vv. kak javlenie literature*. Scando-Slavica, tomos 40. Copenhagen.
- Ohotina-Lind, Natalia 1996: *Skazanie o Valaamskom monastirje. Issledovanie, perevod, kommentarii*. ”Glagol”.
- Piščovaja kniga vodskoj pjatiny 1499 goda. Vremennik imperatorskago moskovskago obštšestva istori i drevnostej rossijskikh*. Kniga 11. Moskva 1851.
- Popov, Rachko 1997: *The Calendar Personifications of St. Helena Among Bulgarians*. Bulletin of the Ethnographical Institute SASA, vol. XLVI. Belgrad.
- Poppe, Andrzej 1988/1989: “Two Concepts of the Conversion of Rus’ in Kievan Writings.” *Proceedings of the International Congress Commemorating the Millennium of Christianity in Rus’-Ukraine*. Harvard Ukrainian Studies. Volume XII/XIII.
- Siilin, Lea 2000: *Kuka oli pyhittäjä Aleksanteri Syväriläinen? Hagiografian faktaa ja fiktiota. Pyhittäjä Aleksanteri Syväriläinen – ihmeidentekijä Karjalasta*. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Spiridonov, A. M. & Jarovoj O. A. 1991: *Valaam: ot apostola Andreja do igumena Innokentija. Očerki istorii Valaamskogo monastyrja*. Moskva ”Prometej”.
- Ward, Donald 1968: *The Divine Twins. An Indo-European Myth in Germanic Tradition*. Folklore Studies: 19. University of California Press. Berkeley and Los Angeles.

Noter

¹ Kolyčeva 2002, s. 84-89; Crummeý 1987, 120-124.

- ² *Piščovaja kniga vodskoj pjatiny 1499 goda* 1851; Černjakova 1994, 61-77.
- ³ Inom den ortodoxa kyrkan är det inte alltid lätt att spåra de heligas ”officiella” kanonisering, och det berättar inte hela sanningen om hur kulten kring ett helgon uppkommit. Till exempel Sergej och Herman har ärats som lokala helgon senast på 1500-talet.
- ⁴ A. I. Sulakadzev, som var intresserad av Valamos historia, fick lov av igumenen Innokentij att använda sig av klostrets bibliotek i sin forskning. Hans manuskript och en kopia finns i Nya Valamos bibliotek (”Opyt drevnej i novoj letopisi Valaamskogo monastyrja”. XII: 360, 360a, 360b). Texten som stod färdig år 1822 har synbarligen varit ett noggrant och vetenskapligt arbete med exakta nothänvisningar, av vilka en del hänvisar till de medeltida handskrifterna ”Opoved” och ”Vseletnik”. Senare har det framkommit att dessa texter inte ens existerar. Deras ”uppgifter” hade dock hunnit bli en del av bilden av Valamos historia och de kopierades flitigt i böcker och tryckalster som berörde klostret. Se även Spiridonov & Jarovoj 1991, 107-111.
- ⁵ Mer om bildforskning som metod: Boulding 1959, 6-16; Fält 1982, 10-14; de Anna 1997, 216-217; Isoaho 2006, 10-11.
- ⁶ Ohotina-Lind 1996, 30. Ohotina 1993, 90-91. I den sistnämnda finns även en engelsk översättning av texten.
- ⁷ Ohotina-Lind 1996, 158-165.
- ⁸ Ohotina-Lind 1996, 166-169.
- ⁹ Ohotina-Lind 1996, 170-171.
- ¹⁰ Ohotina-Lind 1996, 176-177. I detta sammanhang nämns grundaren av klostret Solovetsk, Savvatij, grundläggaren till klostret i Svir (Syväri) Aleksandr samt Savva, som enligt texten grundlade ett kloster på ön Sennjanskij.
- ¹¹ Ohotina-Lind 1996, 172-175.
- ¹² Ohotina-Lind 1996, 178-189.
- ¹³ Ohotina-Lind 1996, 188-197.
- ¹⁴ Se t.ex. Miller 1994, 309-310; Crummey 1987, 192-195.
- ¹⁵ Ohotina 1993, 91.
- ¹⁶ Se t.ex. Lihačev 1967, 28-35, 8-108; Siilin 2000, 53-55; Ingham 1991, 131.
- ¹⁷ Ohotina-Lind 1994, 144-145. Texter, som prisar klostren, skrevs för att höja klostrens status också i Vösteuropa. Se Heikkilä 2000, 39-40.
- ¹⁸ Korpela 2004, 195-196; Lind 2001, 203-204.
- ¹⁹ Kilpeläinen 2000, 116.
- ²⁰ Kirkinen 2005.
- ²¹ Čičurov 1990, 9-10; Poppe 1988/1989, 499; Dvornik 1958, 156-161, 181-222, 261-263. Lavrentievskaja letopis 1846, 3-4.
- ²² Ohotina-Lind 1996, 180-188.
- ²³ Crummey 1987, 196.
- ²⁴ Ang. ”dubbelkulter” av heliga personer och bakgrunden till dylika, se t.ex. Ward 1968, 10-15, 14-29; Popov 1997, 73-75.
- ²⁵ Golubinskij 1902, 27.
- ²⁶ Kirkinen 2005, 31.
- ²⁷ Ohotina-Lind 1993, 91.
- ²⁸ Ohotina 1993, 98.